

Ivan Gams:

POHORSKO PODRAVJE

(GEOGRAFSKA KARAKTERISTIKA IN GOSPODARSKO-POLITIČNA PROBLEMATIKA)

Ob nedavnem novem upravno-političnem razdeljevanju Slovenije se je ponovno odprlo vprašanje teritorialne razdelitve Pohorskega Podravja. Po novem zakonu o upravni razdelitvi Slovenije iz leta 1955 so nato z malenkostnimi teritorialnimi spremembami bivši okraj Slovenj Gradec, ki je obsegal največ najbolj tipičnih krajev Pohorskega Podravja, priključili mariborskemu.

V tem članku je nekaj geografskih misli o problematiki upravno-politične razdelitve tega ozemlja.

Osvetlimo Pohorsko Podravje z vidika obeh kriterijev za združevanje upravno-opolitičnih enot, kriterija homogenosti in kriterija gravitacije.

Ali je Pohorsko Podravje homogeno?

Pohorsko Podravje nam v novejšem času označuje tisto gorato jugoslovansko ozemlje, v katerega prehaja proti zahodu tako imenovano nizko, subpanonsko, gričevnato Podravje in to severno od niza gora, ki se nadaljujejo vzhodno od visokogorskih Karavank, od Uršlje, do Konjiške gore.

Geološko tektonsko pripada to ozemlje dvema enotama: Centralnim Alpam in Karavankam. Prve predstavlja Kobansko (tudi Kozjak imenovano), Strojanski hribi (med Dravsko in Mislinjsko dolino na severu in Vzhodnokoroškim nižavjem na jugu ter med Podjuno in Slovenjim Gradcem) ter Pohorje. Vzhodni

Foto I. Gams

Slika 1. Kmetija, vulgo Kaštvnik, v Legnu, tipična pohorska kmetija po legi poslopij na vrhu slemena, po strehah hiše in gospodarskega poslopja, ki so krite s škodlami, po prisojnih njivah in po pustem pasu med vrhnjim gozdom in poljem, s katerega vsakoletno prelaganje prsti za eno brazdo navzdol pri oranju odstrani vso prst do nerodne podlage

podaljšek Karavank se razpusti v več gora, ki so jih razrezale doline. Za skupino južno od Vzhodnega Pohorja se javlja ime Vitanjsko gorovje (Paški Kozjak, Stenica, Konjiška gora).

Obe gorstvi imata tudi pri nas svojstveno geološko sestavo: Centralne Alpe sestavljajo tudi pri nas pretežno magmatske in metamorfne kamenine, nadaljevanje Karavank pa apnenec in dolomit. Prve so bolj kopaste, druge bolj strme. Kljub temu pa te razlike v pokrajini ne pridejo močno do veljave, ker oboje pokriva do vrha gozd. Precejšnja gozdnatost (okrog $\frac{2}{3}$ vse površine je v gozdu) pa je ena glavnih značilnosti pokrajine. Res ni značilna samo za Pohorsko Podravje, saj je tako vse sredogorje od Graškega nižavja na severu do Celjske kotline na jugu, od Celovške kotline na zahodu do Dravskega polja na vzhodu. Povsod tod je značilna tudi naselitev v samotnih hribovskih kmetijah. Vendar zavzema pokrajina v prej označenih mejah enoto zase. Ustvarila jo je tisočletna gravitacija človeka v smeri vodnih tokov k Dravi, ki je bila pred uvedbo železnic ena glavnih prometnih žil. Zato je umestno pokrajinsko ime Pohorsko Podravje, ki ga je uvedel prvi prof. A. Melik, in ga po mojem ne more dobro nadomestiti ime Gorato — ali Slovensko gorato Podravje. V tak pojem bi namreč spadal tudi del avstrijskega Podravja. Tudi naziv jugoslovansko gorato Podravje ni primeren, ker je preveč izumetničen in odvisen od politične situacije. Drži pa očitak, da ves teritorij, ki smo ga navedli v mejah Pohorskega Podravja, ni Podravje, ker so pritoki Savinje, res da v mlajši geološki dobi, pomaknili razvodnice med Dravo in Savo preko Vitanjskih gora na same pohorske vrhove.

Poseben problem so na tem teritoriju samotne kmetije, ki so oazno izkrčile gozd na hribovitem svetu. Zavzemajo večji naselitveni prostor kot zaselki in vasi, ki so tipična oblika naseljenosti v širših dolinah, v kotlinah in podoljih, čeprav živi v njih manj ljudi. Nastale so v glavnem v ranem in visokem srednjem veku, ko je bila prevladujoča oblika kmetijstva požigalništvo. Pri tej metodi ni bilo večjih razlik glede težavnosti obdelovanja zemlje, obratno, kopanje in oranje z ralom kot tudi požiganje samo je v strmini še lažje. Razvoj produkcijskih sredstev, uvedba pluga idr., pa je znatno zapostavil hribovsko poljedelstvo. V srednjem veku so bili živinoreja oziroma živinorejski proizvodi bolj cenjeni kot danes in so predstavljali važnejši vir dohodkov. Latentna je nadalje prometna izolacija samotnih kmetij, ki jih ločijo gozd in grape. Zato se je napredek uveljavil v hribovih vedno težje kot na ravnini. Ob slabi prometnosti te kmetije niso bile v toliki meri deležne tega, kar je danes osnova modernemu napredku — delitve dela. Iz teh in še nekaterih drugih razlogov je samotnim kmetijam lastna konservativnost in produkcija samo za dom (avtarkičnost). Moderno kmetijstvo, ki dela za trg, ima tukaj večje težave. To in življenje na samem, ki je v stalnem stiku s naravo, oblikuje svojstveno psiho človeka, ki po svoje spet vpliva na razvoj gospodarstva.

Populacijski izraz tega razvoja je depopulacija samotnih kmetij, ki je bila močna v preteklem stoletju in v moderni dobi vse dotlej, dokler ni pred kratkim bistveno povečana cena lesa odhajanja v dolino v precejšnji meri zavrla. Prodaja lastnega lesa ali zaslužek v tujem gozdu sta tako nadomestila nekdanjo živinorejo.

Pohorskemu Podravju je skupna tudi industrijska problematika.

Če hočemo pojasniti današnjo razporejenost in sestav industrije, moramo iti najmanj za dve stoletji v preteklost, do takrat, ko je bil les, oziroma lesno oglje najvažnejše pogonsko gorivo za nastajajoče industrijske obrate. Velike množine neizkoriščenega gozda na vrhovih Pohorja in Karavank so pritegnile številne glažute, ki so izrabljale poleg lesa še pogoste a majhne žile kremenca in vodno silo, pa fužine, ki so poleg teh surovin izrabljale prav tako pogosta a majhna ležišča železove rude. Da so se glažute in fužine razvile tako hitro, moramo pripisati tudi specifični legi Pohorskega Podravja, ki je, če gremo ob Dravi navzgor, prvo gorovje, ki je imelo na razpolago les, vodno silo in rude. Zaradi tega se je razvila živahna trgovina s panonskimi pokrajinami. Posredovali so jo predvsem dravski splavi in šajke, ki so raztovarjale steklene in kovinske izdelke globoko v Panonski kotlini in prihajali tudi po Donavi navzdol in po Tisi navzgor. — Doba koncentracije kapitala in podjetij je v drugi polovici preteklega stoletja vsa ta podjetja zadržala ali jih skoncentrirala na Gornjem Štajerskem, na nemškem ozemlju, od koder je bila večina lastnikov. Pustile pa so več za današnjo pokrajino važnih sledov. Na golosekih so sejali oglarji samo smreko in tako je iz nekdanjih mešanih listnato-iglastih gozdov nastal za današnje Pohorsko Podravje značilni gozd z veliko prevlado iglavcev. Za fužinami je ostalo več manjših kovačnic, iz katerih so se nato v tem stoletju ponekod razvila manjša kovinska podjetja (Muta, Lovrenc na Pohorju, Vitanje, Slovenj Gradec).

Le en lastnik fužin ni skoncentriral svojih podjetij na nemških tleh. To je bil grof Thuren, lastnik fužin v Črni, Mežici in na Ravnah. Ko je združil podjetja na Ravnah, je lahko železarna prebrodila vse krize in se razvila v povojni Jugoslaviji v moderno jeklaro državnega pomena.

Razvoj industrije je podprlo še rudno bogastvo, premog terciarnih plasti (Leše itd.), ki je do danes v glavnem že izčrpan, ter svinčeno-cinkova ruda Pece in delno Uršlje, ki jo izkorišča rudnik Mežica.

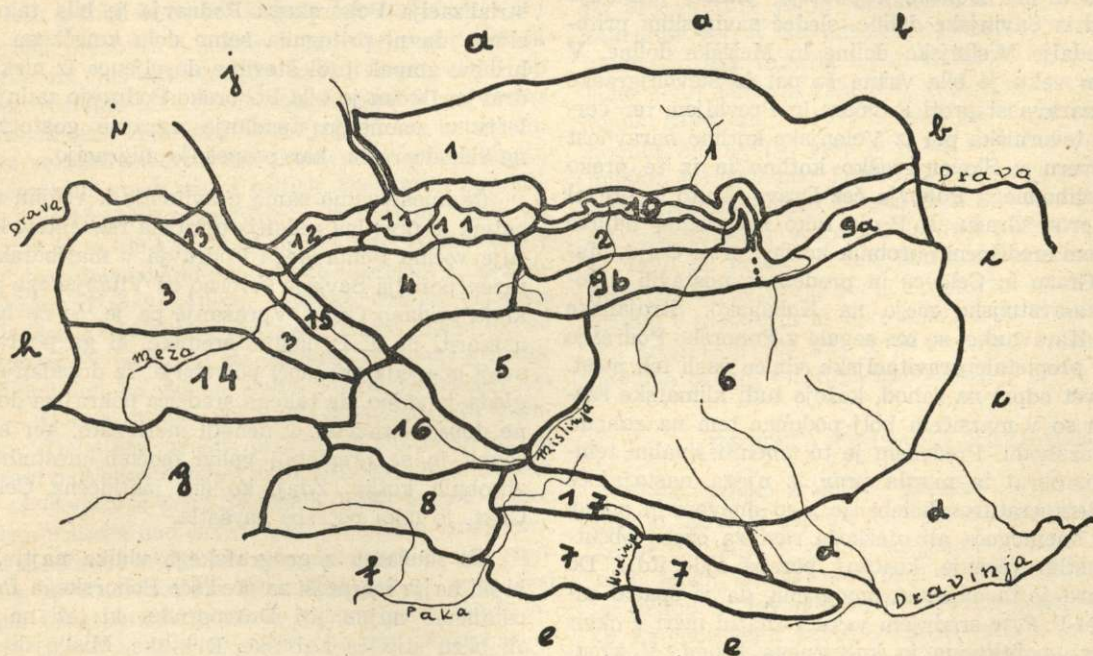
Zaradi tega je v Pohorskem Podravju v prevladi kovinska industrija, ki pa ima še vedno pretežno pečat težke industrije (Ravne). Šele drugotnega pomena je lesna industrija, čeprav je na razpolago veliko mehkega lesa, železove rude pa nič več. Moderni razvoj industrije je samo razvijal tradicije stare industrije, zaradi pomanjkanja kapitala pa lastnih surovin ni izkoristil, čeprav premore pokrajina še en važen produkt — elektriko dravskih hidrocentral. Električna, svinca, cinka in lesa so osnove, na katere se bo morala opreti moderna industrija, ki ima nedaleč od tod, v Velenjski kotlini, na razpolago še lignit.

V prirodnem in gospodarskem pogledu se tako deli sedanji mariborski okraj na dve različni geografski enoti: na gorato in nizko Podravje, ki se ob Vzhodnem Pohorju in Kobanskem stikata v dokaj ostri meji (seveda, v kolikor v geografiji sploh lahko govorimo o ostrih mejah). Za drugo enoto je značilno terciarno gričevje, gostejša naselitev v strnjениh naseljih, manjši domovi, majhna posest, osnova kmetijstva v poljedelstvu na ravnini in v vinogradništvu po gričevju; za prvo pa hribovitost z oazno naseljenostjo v samotnih kmetijah in zaselkih v ravnini, velika zemljiška posest, veliki, do nedavna pretežno leseni domovi, izredno važna živinoreja nekoč in gozdno izkoriščanje danes.

Obojna gospodarstva se do neke mere dopolnjujejo (v Pohorskem Podravju je ob prevladi kovinske in težke industrije problem zaposlitve ženske delovne sile, ki najde delo v mariborskih tekstilnih tovarnah, hrbenica obojnega gospodarstva je danes dravska elektrika, izmenjava produktov itd.), problematika pa ostaja ločena.

KAKO JE Z GRAVITACIJO POHORSKEGA PODRAVJA

Naglasiti je treba, da Pohorsko Podravje ne predstavlja neke v sebi zaključene antropogeografske enote, preprosto zato, ker nima večjega ravnega gospodarsko močnega sveta, ki bi združeval prometne poti in imel v celem vlogo združevanja. Tako vlogo so imele le robne kotline: na zahodu Koroška, na severu Graško nižavje, na vzhodu Dravsko-Ptujsko polje in na jugovzhodu Celjska kotlina. Vse te kotline so razvile v zgodovini, predvsem v srednjem veku, svoje upravne in politične enote in zarodke svoje kulture. Vsega tega v P. P. ni bilo, razen kratkotrajnega poskusa, ustanoviti v ranem srednjem veku t. im. Slovenjgraško provinco. Bolj kot koncentracijo pospešuje relief prevajanje tujega prometa in tujih vplivov. S tega gledišča je značilno, da so bili v tem stoletju vedno v zadregi, kam bi dali sedež okraja: v Prevalje, Dravograd, Radlje ali Slovenj Gradec, in da so se sedeži okraja tudi pogosto selili iz enega od teh krajev v drugega.

Slika 2. — Rajonizacija Pohorskega Podravja

I. Gorati svet

1. Kobansko
2. Hribi Janževega vrha
3. Strojanski hribi
4. Severozah. Pohorje
5. Srednje Pohorje
6. Vzhodno Pohorje
7. Vitanjsko hribovje
8. Razborško-šentviška slemena

II. Nizinski svet

- 9a Ruško podolje

- 9b Lovrenško-Ribniško podolje

10. Brezenska grapa
11. Kotlina Mute
12. Vrata
13. Libeliško podolje
14. Vzhodnokoroške podolje
15. Spodnja Mislinjska dolina
16. Slovenjgraška kotlina
17. Doliško podolje

Robne pokrajine

- a) Graško nižavje
- b) Slovenjske gorice
- c) Dravsko polje
- d) Dravinjske gorice
- e) Dobrniško gričevje
- f) Velenjska kotlina
- g) Visokogorske Karavanke
- h) Podjuna
- l) Laboška dolina
- j) Golica

Tako vlogo daje pokrajini relief. Zanj je važna lega ob panonskem obrobju. Zaradi nje sta najbrž obe gorovji, ki sta zahodnejše visokogorstvi, le sredogorstvi, kjer se vrhovi nikjer ne dvignejo nad klimatsko gozdno mejo, razen če izvzamemo Peco in Uršljo. Zaradi slabšega tektonskega dviga je ostalo precej terciarnih sedimentov. S Panonskega obrobja segajo v gorovje trije strnjeni pasovi terciara: ta iz Graške nižine, ki se v kotlinici Mute razširi, nadalje oni po podolju od Maribora na zahod — naprej ob Dravi — od Fale naprej pa južneje od Drave čez kraje Lovrenc in Ribnico; tretji pas pa gre po Doliškem podolju južno ob Pohorju — preko razvodja med Pako in Mislinjo v Slovenjgraško kotlino in preko nje po severnem podnožju Karavank v Celovško kotlino. Terciarni pasovi so pasovi znižanega sveta. V številnih primerih so se reke izneverile terciarnim podoljem in si poglobile doline v starejše sedimente (desni pritoki Drave s Pohorja, Drava sama, spodnja Mislinjska in Mežiška dolina) in v njih prerezale gorska slemena. Vse to daje prirodne pogoje za lahko prehodnost v vseh smereh. Močno izoliran je samo jugozahodni del proti jugu, kjer čez Karavanke ne vodi nobena važnejša pot. Važnejše poti se tako drže Drave, podolja ob južni strani Pohorja, t. im. Doliškega podolja, kamor prihajajo tudi poti iz Savinjske doline, sledeč savinjskim pritokom, nadalje Mislinjske doline in Mežiške doline. V srednjem veku je bila važna še pot iz Slovenjgraške kotline naravnost proti Ravnam in Prevaljem ter verjetno še tovarniška pot iz Velenjske kotline naravnost proti severu v Slovenjgraško kotlino in iz te preko nižjega zahodnega Pohorja čez Dravo, Muto in preval Radlje proti Grazu. P. P. je tako za promet odprto proti vsem središčem obrobnih kotlin: proti Celju, Mariboru, Grazu in Celovcu in preden so postavili jugoslovansko-avstrijsko mejo na Kobansko, Strojanske hribe in Karavanke, so res segale v Pohorsko Podravje in se tu prepletale gravitacijske silnice vseh teh mest. Da je svet odprt na zahod, kažejo tudi klimatske razmere, ki so v marsičem bolj podobne tem na zahodu in severozahodu. Predvsem je tu omeniti živahni temperaturni obrat in morda prav iz njega nastajajoče znatno temperaturno kolebanje med dnevom in nočjo, kar vse onemogoča ali otežkoča rast za ozebe občutljivih rastlin (češnje, kostanj, pozebe ajde itd.). Do neke mere je ta odprtost omogočila, da je spadal zahodni del P. P. v srednjem veku v znatni meri v okvir koroškega političnega in kulturnega kroga. V zgodnjem srednjem veku je potekala meja med Koroško in Štajersko mimo Brezna čez Dravo, po vrhovih Vzhodnega Pohorja in čez razvodje med Mislinjo in Pako na Uršljo ter Smrekovec. Ob koncu srednjega veka se je ta meja premaknila precej na zahod in je pred prvo svetovno vojno potekala pri kraju Vrata čez Dravo, čez Mislinjo pri Šentjanžu in nato na Uršljo goro in Smrekovec. Med to nekdanjo deželno in današnjo državno mejo je tako precejšen kos Koroške, ki so ga rešili po ponesrečenem koroškem plebiscitu v l. 1920 za Jugoslavijo. Ne obsega samo Mežiške doline, kot se navadno govori, marveč tudi del Dravske in Mislinjske doline.

Kljub sorazmerno stari spremembi meje pa najdejo kulturni zgodovinarji, raziskovalci dialektov in historični geografi številne sledove iz časa, ko je bila pokrajina vključena v Koroško, tudi na danes štajerskih tleh.

Gravitacijo Celovca in Graza je državna meja izključila in tako je resda segel vpliv Maribora skoraj po vsej pokrajini. Toda to je vpliv višjega reda, predvsem Maribora kot kulturnega in političnega središča, ne pa toliko kot gospodarskega središča severovzhodne Slovenije. Saj je n. pr. presenetljivo, kako malo delovne sile se dnevno prevaža v Maribor z zahoda oziroma jugozahoda. Isti pojav asimetričnosti področja dnevnega nihanja delovne sile imajo mesta tik pod Pohorjem (Slov. Bistrica, Konjice). Značilno za ves omenjeni predel je počasno populacijsko premikanje na zahod. Industrializacija gornje doline Mure je v preteklem stoletju pritegnila ljudi iz Laboške (Lábotške) doline, kjer so nato našli delo in dom številni bajtarji in kmečki sinovi iz današnjega zahodnega Pohorskega Podravja. Posledica počasnega seljenja pohorskih kmetov na zahod in v doline je dialekt ob današnji štajersko-koroški meji, kjer se prepletajo nove štajerske dialektične oblike s starimi koroškimi. Novejša industrializacija Pohorskega Podravja je bila tako intenzivna, da ni pritegnila samo dela kmečkega življa s hribov, ampak tudi številne doseljence iz nizkega Podravja. Dočim je bilo Pohorsko Podravje zadnja desetletja v znamenju upadanja agrarne gostote, je ta na vzhodu rasla, kar pospešuje migracijo.

Če upoštevamo samo gravitacijo k večjim mestom, potem je pravilna sedanja upravna razdelitev, ki vključuje večino Pohorskega Podravja v mariborski okraj, razen porečja Savinje severno od Vitanjskega gorovja, ki je pridano Celju. Vprašanje pa je, če ne bi kazalo ustvariti na P. P. lastno središče, ki ga pokrajina po svoji gospodarski moči potrebuje. Iz dosedanjega pregleda je vidno, da takega središča pokrajina do moderne dobe ni razvila, v nemali meri zato, ker so vanjo segali in se prepletali vplivi močnih mestnih središč obrobnih kotlin. Zdaj, ko sta izključena Celovec in Graz, je taka potreba narastla.

Če skušamo z geografskega vidika najti kraj, ki bi bil najprimernejši za središče Pohorskega Podravja, ostanemo nujno pri Dravogradu, ki leži na stičišču ali blizu stičišča Laboške, Dravske, Mislinjske in Mežiške doline. Pogled na karto nas prepriča, da so te doline po narodi ustvarjene za promet z zelo širokega ozemlja, vendar ta funkcija zaradi državne meje ne prihaja do veljave. Da se Dravograd tudi v okviru Pohorskega Podravja ne uveljavlja, je krivo pomanjkanje modernih naprav in je značilno, da so prestavili po drugi svetovni vojni okraj iz Dravograda predvsem zaradi pomanjkanja pisarniških in stanovanjskih zgradb. V državi z načrtnim gospodarstvom taka ovira ne more biti trajna. Prav tako moramo obstati pri Dravogradu, če iščemo kraj za večjo tovarno lesno predelovalno industrijo, ki je Pohorskemu Podravju nujno potrebna, saj izvažajo skoraj ves les nepredelan.